

Aetas 40. évf. 2025. 3. szám, 91–108.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2025.3.91-108

www.aetas.hu

SZOVÁK MÁRTON

Debreceni Egyetem Tématerületi Kiválósági Program

„Magyarország helye és képe a középkori Európában Kutatócsoport”

Adatok a velencei információs hálózat sebességéről

1496–1533*

ABSTRACT. *The Speed of the Information Network of Venice (1496–1533).* One of the foundations of the power of the Republic of Venice was the information collected from all around the world. During the Middle Ages and the modern period this information could only be transmitted by letters or in person, so the speed of its transmission was determined by the limitations of human transportation. These news affected political and economic decisions, therefore understanding the characteristics of their transmission helps us in analysing the relationship between the Republic and its diplomatic partners.

Pierre Sardella's foundational research determines the speed of information by comparing the dating of the letters recorded in the journal of Marin Sanudo, and the time of their arrival in Venice, with an outlook to the European context. This study applies his method to Hungarian-Venetian relations to further our understanding of the information flow between the two countries.

Keywords: *Republic of Venice, Marin Sanudo, Pierre Sardella, information history, information flow*

Marin Sanudo (1466–1536) kortörténeti naplója a 19–20. századi humán tudományok több területe számára is pótolhatatlan forrás, a nyilvánvaló velencei történeti adatok mellett mára a néprajz,¹ a színháztörténet,² a dokumentum hibrid voltából fakadóan pedig a nyomdászat-történet is értékes adatokat nyert belőle.³ A Velencében összegyűlt és Sanudo által kivonatolt, esetenként lemásolt előljárói és követjelentések révén pedig az egész ismert világ politika-, had- és köztörténetére vonatkozó ismereteket őriznek a naplókötetek. Bár a változatos terjedelemben és formában fennmaradt szövegek forrásértéke az eredetieknél csekélyebb, ezek jelentős részének pusztulása miatt azonban a mű hiánypótló,⁴ a naplóforma pedig további hozzáadott értéket biztosít azáltal, hogy nemcsak az iratok keletkezési idejét rögzíti (az alább bemutatott vizsgálat korpuszában öt esetből legalább négyszer), hanem a szövegek

* Ez a tanulmány a TKP2021-NKTA-34 számú projekt keretében, a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a TKP2021-NKTA pályázati program finanszírozásában készült.

¹ Taylor: *Ordering customs*, i. m.

² Padoan: *La raccolta di testi teatrali di Marin Sanudo*; Taborelli: *Il teatro nel Rinascimento*, i. m.

³ Granzotto: *Marin Sanudo e la stampa*, i. m.

⁴ A velencei Dózsepalotát 1574-ben és 1577-ben pusztító tűzvészekben a század első felében keletkezett követjelentések szinte mind elpusztultak. Tiepolo: *Archivio di Stato di Venezia*, 870.

Velencébe érkezéséről is pontos vagy legalább *terminus ante quem* adatot szolgáltat a naplóban egymást követő napi dátumoknak köszönhetően.

Így Sanudo az információtörténelmi kutatásokhoz is hozzájárul a velencei hírhálózat kiterjedtségének leképezésén túl a kézbesítési – „adatátviteli” – sebességek dokumentálásával, továbbá a datálatlan források keltezéséhez is fogódzót kínál a nagymintás, statisztikailag is megbízhatóan értékelhető adatmennyiségével.

Sanudo naplóját ilyen megközelítéssel eddig csak Pierre Sardella tárta fel, aki a 16. század elejére vonatkozóan a hírek Velence gazdasági életére gyakorolt hatását vizsgálta 1948-ban megjelent tanulmányában.⁵ A velencei hírközlési, híráramlási hálózat kézbesítési időértékeit, tágabban pedig az európai közlekedési viszonyokról alkotott ismereteket is alapvetően határozza meg ez a munka, melyet ugyanakkor maga Sardella is csak kutatási kezdeménynek minősített,⁶ és amely sajnálatos módon abba is maradt.⁷ Az ő adatait térképen szemléltette Fernand Braudel több monográfiájának a kora újkori közlekedés sebességéről értekező részeiben.⁸ Az alapadatok – a konkrét közlemények keltezése és az érkeztetés dátuma, hivatkozásuk a Sanudo-naplóban – azonban hiányoznak Sardella közleményéből, aki csak az általa legjelentősebbnek minősített harmincnégy városra vonatkozó adatokat tartalmazó táblázatot,⁹ illetve négy grafikont adott közre az Alexandriából, Kandiából, Augsburgból és Rómából adatolt kézbesítési idők gyakoriságáról.

Molnár Dávid hasonló megközelítést alkalmazva elemezte Giovanni da Uzzano firenzei bankár naplóját, amelyben a bankár váltóinak esedékessége jól láthatóan igazodik a kézbesítésükhöz szükséges időhöz.¹⁰ Ebből a Firenze-központú kommunikációs hálózat képe bontakozik ki, amelyből természetesen Velence sem marad ki; a két város közötti 270 km-es távolságot 5–6 nap alatt tették meg a váltót kézbesítő küldöncök.

Velence kelet felé irányuló állami és kereskedelmi postai rendszerét Luciano De Zanche,¹¹ majd újabban Eric Dursteler kutatta; utóbbi az egykorú hírközlési lehetőségek közül kiemelte a velencei futárok rendszerességét és megbízhatóságát.¹² Ugyanakkor a sebesség tekintetében ők sem voltak képesek csodára, a Velence–Konstantinápoly postafordult a két hónapig is eltarthatott. A csáldiráni csata (1514) híreinek elemzése során a Konstantinápoly és Velence közötti három útvonalat Chiara Palazzo vázolta, de az egyes útvonalak megtételéhez szükséges időtartamokat nem állapította meg, csupán átlagos, 30 napos becslést rögzített, illetve a maximális érték rossz időjárási körülmények közt akár 40–90 napra nyúló lehetőségét.¹³

A magyar történelmi kutatás kiemelt figyelmet fordított a Magyar Királyság és Itália közötti közlekedés és híráramlás körülményeire, amely szinte minden esetben érintette Velencét, akár közvetlenül, úticélként, akár az átutazás szüksége, gyakorlatilag kényszere miatt. Pierre Sardella átfogó, Budát is érintő kutatásait már e folyóiratban is említette Novák Veronika,

⁵ Sardella: *Nouvelles et spéculations à Venise*, i. m.

⁶ Sardella: *Nouvelles et spéculations à Venise*, 84.

⁷ Preto: *I servizi segreti di Venezia*, 87.

⁸ Braudel: *A mindennapi élet struktúrái*, 429.; Braudel: *A Földközi-tenger*, I. 406–407. Sardella tanulmánya Magyarországon csak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárában hozzáférhető, ezért érdemes az online is elérhető Braudel-művekhez fordulni.

⁹ Ezeket változtatás nélkül újra közölte: Braudel: *A Földközi-tenger*, II. 403.

¹⁰ Molnár: *Egy ezüstcsempész kanonok?* 88–91.

¹¹ De Zanche: *Tra Costantinopoli e Venezia*, i. m.

¹² Dursteler: *Power and Information*, 605.

¹³ Palazzo: *The Venetian News Network in the Early Sixteenth Century*, 854–855.

aki ugyanakkor felhívta a figyelmet, hogy az „információáramlással kapcsolatos tanulmányok gyakrabban épülnek mikroszintű vizsgálatokra”,¹⁴ amely megállapítás érvényes az azóta eltelt huszonhat év magyarországi kutatásaira is. Az információáramlás különböző aspektusait változatos jellegű források világítják meg, amelyek azonban rendszerint csak egy-egy tényező érdemi vizsgálatát teszik lehetővé.

A jelentős személyek utazásait rögzítő dokumentumok például alaposan dokumentálják a lehetséges útvonalak mentén fekvő településeket,¹⁵ ám a népes kísérettel és sok poggyászzal vonuló előkelő utazók sebessége a hétköznapi emberekével vagy futárokéval köszönő viszonyban sincs.

A futárokon keresztül eljuttatott sürgős hírek emlékei gyakran megőrzik a hír keletkezésének és célba jutásának idejét is, ezek azonban az útvonalra fordítanak kevés figyelmet. Sanudo feljegyzései között helyenként találunk utalást, hogy egy hír milyen útvonalon érkezett Velencébe. Példaként a magyar királyhoz küldött követ, Sebastiano Giustinian 1501. január 2–4-i jelentései szolgálhatnak, amelyek Budáról Zenggen keresztül érkeztek Velencébe. Az útvonal egyetlen pontját január 29-én Sanudo valószínűleg azért tartotta érdemesnek feljegyezni, hogy magyarázatot adjon a késedelemre, mert a küldemény nem érkezett meg időben („*manchava a zonzer*”).¹⁶ A jelentéseket már kifejezetten várhatták, hiszen Giustinian a január 6–7-i küldeményben utalt ezekre a levelekre, ám azok január 19-i érkezésekor a korábbi küldemény még nem érkezett meg Velencébe.¹⁷ Hasonlóképpen a rendkívül hosszú kézbesítési idők miatt írta le 1521. április 19-i jelentésében Lorenzo Orio követ Budán, hogy a Veglia–Szádrév (Bakar)–Zágráb „nagyon hosszú” útvonalon érkeztek a február 18. és március 19-i velencei utasítások egy-két hónap alatt.¹⁸ Iktató jellegű naplójában Sanudo hasonlóképpen különleges, – ezúttal a gyorsaságra nézve – kirívó esetet emelt ki, amikor a római követ 1526. február 5-i jelentését jegyezte fel, amely már 7-én éjjel, „*in hore 48*” megérkezett Velencébe.¹⁹

Az utazók, futárok sebességét más módszerrel is megkísérelték rekonstruálni, a leggyakoribb módszer az ismert útvonal bejárás idejéből való következtetés, ám ritka a nagymintás értékelési lehetőség. E. Kovács Péter a Zsigmond királyhoz Nagyszombatba küldött velencei követek jelentéseinek sebességét számította ki, ám az útvonalat pusztán valószínűsítve eredményei kevésbé alkalmasak általánosításra.²⁰ C. Tóth Norbert Podjebrád Kunigunda halálhírének Velencébe jutását két hétre becsülte, ám csupán három jelentős szórású adatból elvonva (13, 20, 23 nap), amely adatok pontosságát tovább csökkenti a „levelek érkeztetése, a tanács összehívása, tartalmuk megtárgyalása, a válasz megfogalmazása és végül letisztázása és aláírása” jelentette késedelem.²¹ Lakatos Bálint a Dózsa-féle parasztháború visszhangjának feltárása során visszanyúlt az E. Kovács idézte Braudel-térképhez, amelyről a Buda–Velence viszonylatban megadott 2–3 hetes adatot 14–21 nappá transzformálva

¹⁴ Novák: *Párizsban mindenki erről beszélt*, 100.

¹⁵ Kristóf: *Utazás Itáliába 1501 nyarán*, 191–197.; E. Kovács: *Egy középkori utazás emlékei*, 105–108.

¹⁶ Sanuto: *I diarii*, III. 1354–1355. Giustinian és követő társa, Vettore Soranzo már az 1500 októberében kelt jelentéseikben jelezték, hogy télen lassan fognak Velencébe érni a levelek Zenggen át (*saranno longe*), és utasítást kértek, ne német földön keresztül küldjék-e üzeneteiket, lásd: Sanuto: *I diarii*, III, 1009.

¹⁷ Sanuto: *I diarii*, III. 1315.

¹⁸ Sanuto: *I diarii*, XXX. 195

¹⁹ Sanuto: *I diarii*, XL. 790.

²⁰ E. Kovács: *Zsigmond király és Velence*, 85.

²¹ C. Tóth: *Mátyás király első felesége*, 129.

teljesen eltávolodott a térkép alapjául szolgáló, Sardella által kiszámított értékektől (minimum 7, leggyakrabban 19, átlagosan 18, legfeljebb 35 nap).²²

Történetek kísérletek a hírvivők, futárok napi sebességének megállapítására is. Braudel, nagy mintából elvonva, a híráramlás sebességének felső határát napi 100 km-ben határozta meg szárazon és vízen egyaránt.²³ De Zanche egyes közlekedési módszereket vizsgálva a Velence és a Porta közti szárazföldi úton közlekedő, napi 40–60 km-t gyalog megtevő szláv hírvivőkre vonatkozó adatokat közölte.²⁴ Kristóf Ilona a kevés poggyással, lóháton utazó Ludovico Floreno leköszönt egri *vicarius* és kormányzó Ferrarába tartó hazaútjáról – amely Trevisóig a velencei útvonalat követte – állapította meg, hogy átlagosan 50–60, nehéz, hegyi terepen 40 km-t tehettek meg. Ha Floreno 22 napig tartó útjából levonjuk az Eger–Pest és a Treviso–Ferrara szakaszokhoz szükséges három-három napot, és a Treviso–Velence távhoz szükséges egy napot hozzáadjuk, már egy a Buda–Velence útvonalon közlekedő futárok számára sem vállallathatlan, 17 napos időt kapunk. Komolyabb poggyással, öszvérekkel és szekerekkel persze a napi táv 35–40 km-re, hegyen legfeljebb 25-re csökkent volna.²⁵ Norbert Ohler több közlekedési formára állapított meg sebesség-értékeket – magyarázata szerint egy-egy jól ismert forrást mintaként tekintve –, köztük olyan tengeri sebességeket, melyek jóval meghaladják a hírek terjedésének Braudel által meghatározott maximális értékét.²⁶ Molnár Dávid a firenzei futárok sebességéből napi 46 km-es átlagot vont.²⁷

A kora újkori híráramlás sebességének megállapításához alkalmazható lehetséges módszereket tehát kiaknázták, az eredmények nagyjából egybevágóak. Nem hiányoznak a figyelemzavarások sem ezeknek az értékeknek a felhasználásával kapcsolatban. Maga Braudel hangsúlyozza, hogy „Ne várjunk tehát túl sokat ezektől a különös átlagoktól, megtévesztő egyértelműségüktől. Egyetlen előnyük, hogy lehetővé teszik az egyszerűsítést, képzeletünkhöz szólnak, visszavisznek a múltba, amikor a közlekedés modern forradalma még nem változtatott meg mindent olyan alapvetően.”²⁸ Az információáramlás, hírközlés 21. század elején megélnéknél kutatása azonban mégsem hanyagolja el egészen ezeket az eredményeket, hiszen megfontoltan, szakszerűen felhasználva értékes adalékként szolgálhatnak a politikai, gazdasági hírek terjedésének, áttételesen pedig az ezeken alapuló döntések vizsgálatához is. Ugyanakkor továbbra sem szabad feledni, hogy „a posta nem egyszerűen földrajz és idő összehangolása, időbeliségét a nyers sebességen túli tényezők is alakították”,²⁹ amelyeken a C. Tóth által is felvetett tényezőket – hivatalos levelek iktatása vagy kiállítása –, illetve például az egymást be nem váró futárokból adódó késedelmeket kell érteni. Ehhez azonban továbbbi széles körű tájékozódás szükséges,³⁰ ami újfent afelé mozdítja a kutatásokat, hogy az egyes hírközlési útvonalak mélységi feltárására koncentráljanak.

²² Lakatos: *Hírek Magyarországról*, 182.

²³ Braudel: *A mindennapi élet struktúrái*, 424.

²⁴ De Zanche: *Tra Costantinopoli e Venezia*, 21–26., idézi: Palazzo: *The Venetian News Network in the Early Sixteenth Century*, 855.

²⁵ E. Kovács: *Egy középkori utazás emlékei*, 108.

²⁶ Ohler: *Reisen im Mittelalter*, 141., idézi: Fedeles: „Isten nevében utazunk”, 222–223.

²⁷ Molnár: *Egy ezüstsémpész kanonok?* 91.

²⁸ Braudel: *A Földközi-tenger*, II. 401. Hasonló értelemben: Uo., II. 404.

²⁹ Raymond–Moxham: *News Networks in Early Modern Europe*, 12.

³⁰ A C. Tóth által felvetett késleltető tényezőknél (Podjebrád Kunigunda halálhírére a „levelek érkezése, a tanács összehívása” stb.) maradva, a tanács összehívásával például nem kell számolnunk, mivel Velencében a Szenátus gyakorlatilag napi rendszerességgel ülésezett, vagy legalábbis egy napon belül összehívható volt, tehát nem jelentett számottevő késedelmet: Sanudo: *De origine, situ et magistratibus urbis Venetae*, 101–102.

Jelen közleményben a Sanudo-naplóban található magyar vonatkozású szöveghelyek feltárása során összegyűlt adatokra alapozva, a Velence információs hálózatával kapcsolatban leszűrhető eredményeket kísérem meg összefoglalni. Ez egyrészt a Magyar Királyság felől érkező híráramlás mélyebb megismerésére ad lehetőséget, hiszen a Buda–Velence útvonalakon érkező udvari értesüléseken kívül a dalmát tengerpartra érkező és onnan továbbított hírek is jelentősek, másrészt Sardella eredményeit több tényező figyelembe vételével engedi árnyalni.

A vizsgálat kiindulási korpuszát a Sanudo-naplóból gyűjtött, felerészt már Wenzel Gusztáv által is közölt,³¹ majd általam ellenőrzött magyar vonatkozású – vagy legalábbis Wenzel által annak minősített – feljegyzések, információcsomagok képezik (4169 db),³² melyek közül 3377 eredete és Velencébe érkezése is pontosan keltezhető. Információcsomagon a Velencébe egy időben, egy úton érkező híreket értem, ez lehet Sanudo személyes tapasztalata (pl. lát egy követet), szóbeli közlés (pl. szóbeszédet hall), egyetlen levél, több napon keletkezett, de egy futárral beküldött jelentések összessége vagy akár mellékletekkel, továbbított levelekkel gazdagított küldemény. 938 datált naplóbejegyzés Velencében történt eseményt rögzít (döntések a magyar ügyekkel kapcsolatban, *hungarus* személyek velencei tartózkodásának emlékei stb.), továbbá leszámítva a torzult névformákat, helymegjelölés nélküli vagy csak a hírforrás országát rögzítő küldeményeket 2363 értékelhető információcsomag marad.³³ A 10 vagy annál több információcsomagot kibocsátó helyek adják ennek nagy részét, 2004-et, ezen a számon 30 település osztozik.

A fontosabb hungarika-tartalmú információcsomagokat közlő települések mellett olvasható az összes onnan származó információcsomag száma, a Pierre Sardella által azonosított források száma, a napra pontos dátummal keltezett információcsomagok száma, végül a Sardella számításaihoz felhasznált esetek száma. Ebből az látszik, hogy a francia kutató a jelenlegi adatfelvételnél jóval erősebb, bővebben nem magyarázott szűréssel dolgozott. Buda esetében az azonosított esetek csupán alig több mint tizedét vette figyelembe, magasabb, de a 40%-ot így sem elérő kiválasztást csupán Róma, Udine és Milánó esetében alkalmazott. Sardella eredményeit nem teszi kétségessé, de felhasználhatóságukat megnehezíti, hogy nem világos, milyen eseteket, mi alapján vett figyelembe.

Település	Ma	Összes eset		Pontosan datált esetek	Figyelembe vett esetek
		Szovák 2025	Sardella 1948	Szovák 2025	Sardella 1948
Buda	Budapest H	361	317	317	39
Udine	I	346	552	310	214
Róma	Roma I	201	1053	185	406
Zára	Zadar HR	189	153	148	28
Konstantinápoly	İstanbul TR	149	365	139	46

³¹ Wenzel: *Marino Sanuto Világkrónikájának Magyarországot illető tudósításai*, I–III.

³² Ezek folyamatosan bővülő adatkészletbe rendezve elérhetők online: <https://sanudologia.weebly.com/dataset.html> (utolsó letöltés: 2025. július 15.)

³³ Az adatkészlet 2025. június 1-i, a cikk lezárásakor aktuális állapotának mentése: <http://sanudologia.weebly.com/kezd337lap/adatok-a-velencei-informacios-halozat-sebessagerol> (utolsó letöltés: 2025. július 15.)

Település	Ma		Összes eset		Pontosan datált esetek	Figyelembe vett esetek
			Szovák 2025	Sardella 1948	Szovák 2025	Sardella 1948
Cividale	Cividale del Friuli	I	127		120	
Sebenico	Šibenik	HR	167		118	
Spalato	Split	HR	121		94	
Veglia	Krk	HR	86		63	
Cattaro	Kotor	MNE	77		60	
Raguza	Dubrovnik	HR	69	95	59	18
Trau	Trogir	HR	74		55	
Capodistria	Koper	HR	53		39	
Regensburg		D	39		36	
Milánó	Milano	I	33	871	31	329
Augsburg		D	27	110	25	19
Verona		I	22		22	
Bécs	Wien	A	28	145	20	32
London		UK	20	672	20	78
Brescia		I	18		17	
Zágráb	Zagreb	HR	19		16	
Innsbruck		A	16	163	15	41
Párizs	Paris	F	15	473	14	62
Arbe	Rab	HR	17		13	
Raspo	Rašpor	HR	15		12	
Brüsszel	Bruxelles-Ville	B	12	138	11	24
Korfu	Kerkyra	GR	15	316	11	39
Köln		D	11		11	
Bassano	Bassano del Grappa	I	15		10	
Vicenza		I	11		10	

1. táblázat

A LEGALÁBB TÍZ HUNGARIKA INFORMÁCIÓCSOMAGOT KIBOCSÁTÓ TELEPÜLÉSEK

Az általam végzett adatfelvétel megbízhatóságát ellenőrizendő álljanak itt azon településekről induló információcsomagok kézbesítési idői, amelyek Sardella listáján is szerepelnek.

Település	Minimum		Súlyozott átlag		Leggyakoribb		Maximum	
	Szovák 2025	Sardella 1948	Szovák 2025	Sardella 1948	Szovák 2025	Sardella 1948	Szovák 2025	Sardella 1948
Buda	4	7	16,22	18	12	19	49	35
Udine	0	0,5	2,71	2	3	2	35	6
Róma	2	1,5	4,29	4	4	4	36	9
Zára	2	1	8,51	8	6	6	38	25
Konstantinápoly	15	15	34,86	37	30–32	34	65	81
Raguza	5	5	13,4	13	12	14	41	26
Milánó	2	1	5,54	3	5	3	8	8
Augsburg	5	5	9,17	11	7	12	16	21
Bécs	8	8	13,86	14	14–15	13	49	32
London	12	9	23,54	27		24	51	52
Innsbruck	4	4	7,78	7	6–7	6	15	16
Párizs	11	7	14,04	12	11, 14	12	29	34
Brüsszel	10	9	15,06	16		10	21	35
Korfu	13	7	18,58	19	15	15	43	45

2. táblázat

A KÉZBESÍTÉSHEZ SZÜKSÉGES NAPOK SZÁMA PIERRE SARDELLA KUTATÁSAI,
ILLETVE A SAJÁT VIZSGÁLATAIM ALAPJÁN

A különböző minták miatt a szélsőértékek (minimum, maximum) között értelemszerűen vannak különbségek. A gyakorisággal súlyozott átlagok összehasonlítása ugyanakkor az esetek többségében nem mutat érdemi eltérést, vagyis nem térnek el ± 1 napnál jobban. Buda esetében közel két nap az eltérés, de itt jóval nagyobb mintával dolgoztam, mint Sardella, és alább bővebben ki is fogok térni az innen származó hírekre, amelyek indokolni fogják ezt. Konstantinápoly esetében a távolságra és a tengeri utazás körülményeinek kiszámíthatatlanságára tekintettel a két nap eltérés elfogadható. A milánói, londoni és párizsi átlagok közti eltérés megítélése során a minta mérete lehet döntő, Sardella tízszeres vagy legalább négy-szeres mintái a valósághoz bizonyára közelebb álló képet adnak. Augsburgot viszont, még ha kicsivel is, de nagyobb mintán vizsgáltam, 1530 őszén Nicolò Tiepolo követ futárai rendre 7 nap alatt megjárták a távolságot.³⁴ Korábban sem volt ez lehetetlen, 1526-ban Carlo Contarini is célba juttatott ennyi idő alatt egy küldeményt,³⁵ illetve a mohácsi csata kimeneteléről szóló kereskedői értesülés is ennél kevesebb, csupán 5 nap alatt futott be.³⁶ Hasonló a helyzet a leggyakoribb, Sardella által normálisnak tekintett értékek esetében, de itt már sok esetben a jelen adatfelvétel kis mintája értékelhetetlenné teszi az eredményeket, például London vagy Brüsszel esetében. Ezekre vonatkozóan ugyanis nem rendelkezünk kiugró gyakoriságú

³⁴ Sanuto: *I diarii*, LIII. 343., 382., 550., LIV. 49–50., 72. Ugyanebben az időszakban előfordult, hogy a mantovai herceg követének jelentése is 7 nap alatt Velencébe ért – nem tudni, hogy közvetlenül vagy Mantován át-e, lásd: Sanuto: *I diarii*, LIII. 475–476.

³⁵ Sanuto: *I diarii*, XLI. 29.

³⁶ Sanuto: *I diarii*, XLII. 629.

adatokkal, az angol fővárosból például 15, 19, 23 és 26 napos utazásokat is kettő-kettő alkalommal rögzítettem.³⁷ Raguza esetében nagyobb mintával dolgoztam, mint az 1948-ban publikált adatfelvétel, így a 12 nap elfogadható leggyakoribb értéknek.

Európai kitekintésben tehát a jelen adatfelvétel eredményei kérdésesek, de ez a vizsgálat tematikus fókusza miatt várható volt. Ugyanakkor a fenti rövid összehasonlítás azt mutatja, hogy az adatfelvétel módszertani szempontból megáll, és velencei–magyar viszonylatban további elemzésekre alkalmas. Előzetes tájékoztató célból pedig álljon még itt néhány adat azokról a német és itáliai településekről, ahonnan legalább 10 érkező információcsomagot sikerült azonosítani, így már az első táblázatban is feltűntek.

Település	Minimum	Súlyozott átlag	Leggyakoribb	Maximum
Regensburg	2	8,74	7–8	23
Verona	0	1,58	2	5
Brescia	0	2,27	2	5
Köln	16	19,81	19	28
Bassano	0	1,02	1	2
Vicenza	0	1,74	1	15

3. táblázat

A PIERRE SARDELLA ÁLTAL NEM ELEMZETT, DE LEGALÁBB TÍZ HUNGARIKA-TARTALMÚ
INFORMÁCIÓCSOMAGOT KIBOCSÁTÓ TELEPÜLÉSEK

Mielőtt a nagyobb mintán adatolt budai és dalmáciai városokból küldött hírek sebességére, különlegességeire térnék, az útvonalak jelentőségének kérdését kell tisztázni. Természetesen – ahogy a Chiara Palazzo által említett háromféle Konstantinápoly–Velence útvonalhoz rendelt egy érték kapcsán utaltam rá – ideális lenne a különböző útvonalakhoz kapcsolódó utazási időket egyedileg kiszámítani. Például három Buda–Velence útvonal is ismert, de az egyes küldemények kézbesítési útvonalának azonosítását a Sanudo-napló nem teszi lehetővé. Érdemes megjegyezni, hogy Pietro Pasqualigo követ az „intermodális” Velence–Zengg hajó-, Zengg–Buda szárazföldi úton érkezett, a második szakasz megtételének ideje (8 nap) is ismert, s tegyük hozzá, hogy a már említett Giustinian-jelentés is ezen az útvonalon futott be. Mivel a végig szárazföldi alternatívákhoz³⁸ képest ez volt a legrövidebb, feltehetően a legtöbb hírnök, futár ezen az útvonalon járt. Az egyes útvonalakon tapasztalható időjárás, útviszonyok és a különféle emberi tényezők miatt azokon belül is jelentős eltérések mutatkoznak, Sardella ezt jellemezte a *degré d'élasticité*, az utazási idők változékonyságának fokával, a leggyakoribb utazási idő leggyorsabbhoz viszonyított százalékos arányával. Ez átlagosan akár tengeri, akár szárazföldi utakon olyan mértékű (292, illetve 240%), hogy hovatovább feleslegessé teszi a különböző útvonalakra vonatkozó egyedi érték számítását.³⁹ Buda ilyen szempontból átlagon felüli: Sardella mintája szerint a változékonysági fok 19 a 7-hez, vagyis

³⁷ Sanuto: *I diarii*, XLI. 114–115., 226., 303–304., XLII. 15–16., XLIV. 151., LI. 517., LV. 526–527., LVIII. 607–608.

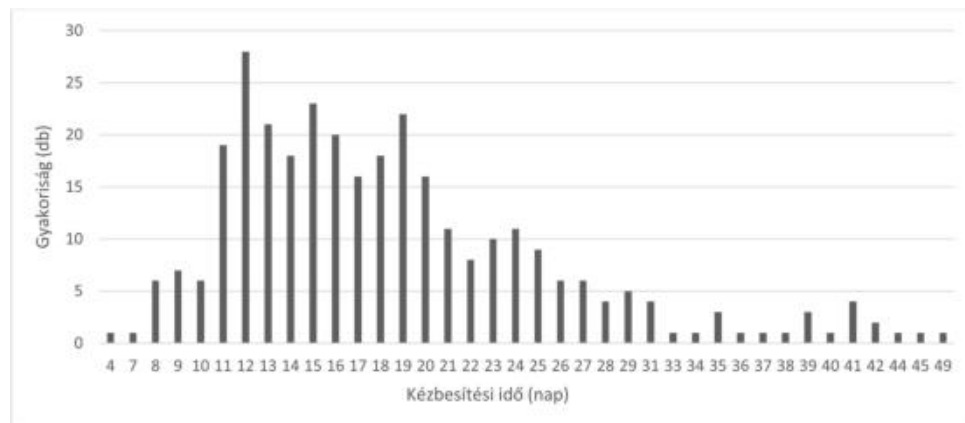
³⁸ Az ún. *Venediger Strasse/Ungarweg* és ennek módosított változata, amely délkeleti irányban szeli át a Dunántúlt, majd a Dráva mentén jut Villachba, lásd: Kristóf: *Utazás Itáliába 1501 nyarán*, 194., 195–196.

³⁹ Sardella: *Nouvelles et spéculations à Venise*, 57.

271%,⁴⁰ a mi adatfelvételünk esetében pedig kerekén 300%. Ilyen változékonyság mellett nyugodtan kijelenthető, hogy szélsőséges esetben a leghosszabb úton is gyorsabban el lehetett jutni Budáról Velencébe, mint a legrövidebben. De nézzünk most már az átlagok és százalékok mögé!

Buda és a Magyar Királyság

Sanudo 361, közvetlenül Budáról érkező információcsomagot rögzített, melyek közül 320 keltezése ismert. A vizsgált halmazból a hitelesebb eredmény érdekében hármat kizárok: Antonio Surian követ 1514. március 17. és 21. között kelt jelentéseit, melyeket Velencébe érkezésük alkalmával Sanudo csak „*in questi zorni*”, azaz „ezekben a napokban” megjelöléssel említi,⁴¹ Alvise Bon követ 1518. július 19. és augusztus 14. között írt jelentéseit, melyek egy továbbításra szánt összefoglaló formájában, tehát jóval az érkezés után szerkesztett változatban maradtak fenn,⁴² és ugyancsak Bon 1518. november 9-i jelentését, amelyet már azelőtt, ismeretlen időpontban felolvastak a Tízek Tanácsában, hogy Sanudo rögzítette volna. A maradék 317 levél 4 és 49 nap között ért célba a következő eloszlásban:

1. ábra

A BUDAI KÜLDEMÉNYEK KÉZBESSÍTÉSI IDEJÉNEK GYAKORISÁGA

A diagram közel normál eloszlást mutat, természetesen a hosszabb kézbesítési idők felé elnyúló szakasszal. A rekorder 4 napos idő szinte hihetetlen, de a Sanudo-kézirat tanúsága szerint Giovanni Badoer *oratore* és váltótársa, Giovanni Francesco Benedetti *secretario* 1503. december 20. és 1504. január 7. között kelt jelentései január 11-én már a Bölcsék Tanácsa elé kerültek, bár ott nem olvasták fel őket, mivel részben rejtjelezve voltak.⁴³ De Sanudónak már az e napi bejegyzések végére sikerült beilleszteni az összefoglalókat is.⁴⁴ A hír sebességét fontossága indokolja, Badoernek ekkor sikerült megállapodnia II. Ulászló-

⁴⁰ Sardella: *Nouvelles et spéculations à Venise*, 56.; Braudel: *A Földközi-tenger*, II. 403.

⁴¹ Sanuto: *I diarii*, XVIII. 133.

⁴² Sanuto: *I diarii*, XXVI. 43.

⁴³ Biblioteca Nazionale Marciana, Ms. It. Cl. VII, 233 (=9220), fol. 355r. Kiadása: Sanuto: *I diarii*, V. 737.

⁴⁴ Biblioteca Nazionale Marciana, Ms. It. Cl. VII, 233 (=9220), fol. 356r–v. Kiadása: Sanuto: *I diarii*, V. 739–741.

val a hadisegély békeidőben 30 000 dukátra csökkentéséről, a jelentésekben említik a török követségből éppen ekkor visszatérő Merzini Györggyel folytatott megbeszéléseket is.⁴⁵ Külön kiemelendő, hogy a futár télvíz idején állította fel a sebességi rekordot. Sanudo legközelebb január 26-án említ Magyarországról küldött leveleket, ezúttal már a január 10–15-i jelentést a Budán immár egyedül maradt Benedetti tollából, tehát későbbi küldemény említése nem kerülhetett utólag a 11-i naplóbejegyzések végére. Ettől még ebből az esetből nem szabad általánosítani, sokkal valószínűbb a legközelebbi – szerencsés módon a kézirat nyilvánosan elérhető digitális másolatából is ellenőrizhető – adat: Sebastiano Giustinian és Vettore Soranzo 1500. május eleji jelentései, melyek hét nappal később, május 14-én jutottak a Szenátus elé.⁴⁶ Ezúttal a gyorsaságot a törökellenes összefogás elhatározása, de legalábbis a fegyverszünet meghosszabbításának megakadályozása magyarázza:⁴⁷ „Szent Pál első remete egy bizonyos testvéréről, aki püspök és teljesen a királlyal van, és az erdélyi Péter úrról [írnak],⁴⁸ akikkel az egyezséget előkészítették, és közbenjártak a királynál. Végül lezárták [az egyezséget] a diétán, egy réten, sátrak alatt, miután összegyűltek a bárók és a főpapok, a király azt mondta nekik, hogy hadjáratba kezd a törökök ellen, az összefogással kapcsolatban igen jó szavakkal, és adót vetett ki minden főpapra és báróra, ahogy ismert. [...] Továbbá leírják ennek a törökök elleni elhatározásnak az alkalmából Budán tartott ünnepeket is.”⁴⁹

Egy másik velencei naplóíró, Girolamo Priuli (1475–1547) már május 12-én rögzített Magyarországról érkezett leveleket, melyek szerint II. Ulászló „sok ígéretet tett arra, hogy csodát tesz a törökök ellen”. Priuli összefoglalója azonban az ünnepségek és az „igen jó szavak” helyett a király által támasztott feltételre, a pénzsegélyre fekteti a hangsúlyt.⁵⁰ Sanudo arról tudósít, hogy 12-én tárgyaltak a Bölcsék Tanácsában a törökellenes hadjáratról, és írtak a magyar királyhoz küldött követeknek, hogy sürgessék a hadjáratot, de nem említi, hogy ez a befutott követjelentések kapcsán került volna szóba. Így nem zárható ki, hogy a követek levelei akár öt nap alatt megérkeztek, de szövegszerű egyezés hiányában ez csak feltételezés marad.

⁴⁵ Lakatos: *A király diplomatái*, 65. sz.

⁴⁶ Sanuto: *I diarii*, III. 316–317.

⁴⁷ Kruppa: *Megjegyzések az 1501. évi magyar–velencei–pápai szövetség történetéhez*, 38–39.

⁴⁸ Hivatalban lévő pálos püspököt 1500-ban nem ismer *Magyarország világi archontológiája*. Feltehetően Szakolyi Jánosról van szó, akiről Gyöngyösi Gergely feljegyezte, hogy Bolognában is tanult, tehát szót érthetett a velencei követekkel, csanádi püspöki hivatalviselése (1466–1492) után vonult remetiségbe, II. Ulászló pedig gyakran fordult hozzá tanácsért, ez utóbbira utalhat a követek „teljesen a királlyal van” megjegyzése. Elképzelhető és kronologikusan összevág, hogy II. Ulászló azzal akarta jutalmazni Szakolyit az eredményes tárgyalásokért a velenceiekkel, hogy annak pálos szerzetbe „térése utáni nyolcadik évben a kalocsai érsekségre hívta”, amely 1501-ben üresedésben volt. Vö.: Gyöngyösi: *Vitae fratrum...*, 149–150, *Magyarország világi archontológiája*, 30., 33. Az azonosításban nyújtott segítséget köszönöm Sarbak Gábornak. Szentgyörgyi és Bazini Péter gróf 1500-ban erdélyi vajda, lásd: *Magyarország világi archontológiája*, 88.

⁴⁹ Sanuto: *I diarii*, III. 316. Az ünnepségekről sajnos nem tudni meg többet, de 1501 nyarán például a velencei–pápai–magyar szövetséget lerombolásra szánt mecset-makettal és borszőkökúttal ünnepelték, lásd: Ferrazzi: *Lettere dall'Ungheria di Tommaso Daineri*, 389.

⁵⁰ Timár: *Velencei–magyar diplomáciai kapcsolatok*, 246–248.

[illegible]

2. ábra

BIBLIOTECA NAZIONALE MARCIANA (VENEZIA), MS. IT. CL. VII, 231 (=9218), FOL. 117V.

A leglassúbb, Budáról 49 nap alatt Velencébe érő levelet 1519. január 21-én rögzítette Sanudo, azt, amelyet még 1518. december 3-án keltezett Alvise Bon.⁵¹ Budáról nem volt mit jelentenie, titkárát még Szalkai Lászlóhoz is elküldte, de a váci püspök is azt mondta, hogy nincs miről értesíteni Velencét. A követ jobb híján megemlíti, hogy Vízkeresztre összehívták a diétát, hogy a béke ügyében választ adjanak a szultánnak, és kéri, mielőbb küldjék az utódját, vagy adjanak hazatérési engedélyt neki, különben meghal az oldalát gyötrő fájdalomtól, amire se orvosa, se gyógyszere nincs. A hivatalos közlendő hiánya máskor is sejthető a lassú üzenetek hátterében, 1512–1513 telén például 25–27 napos átfutásokkal érkeztek „*nulla da conto*”, (semmi fontos) tartalmú követjelentések.⁵²

Az ipari forradalmat megelőző hírközlés és általában a közlekedés nehézségeit és kihívásait a bevezetésben említett szakirodalom bőségesen összefoglalja. Közülük több – tengeri utazás esetén a széljárás, kalózok, szárazföldön az útonállók támadásai stb. – a híráramlás nagymintás vizsgálatára pontos adatok hiányában nem szűrhető ki, de a téli és a nyári időjárás eltérései miatt az utazásra kevésbé és inkább alkalmas időszakok dátum szerint szétválaszthatók. Ezzel például a szárazföldi utak állapotának különbségéből adódó eltérések nem küszöbölhetők ki teljesen, de az adott időszakra vonatkozóan csökkenthetők.

Dátum	Figyelembe vett esetek	Min.	Súly. átlag	Leggyak.	Max.
Márc. 22. – szept. 22.	175	7	14,99	12	44
Szept. 23. – márc. 21.	142	4	18,13	15, 18	49

4. táblázat

A BUDAI KÜLDEMÉNYEK KÉZBESÍTÉSI IDEJE NYÁRI ÉS TÉLI IDŐSZAKBAN

Az utazásra alkalmasabb, gyorsabb híráramlást lehetővé tevő időszaknak a csillagászati tavaszt és nyarat tekintve, ebben a periódusban Budáról láthatóan gyorsabban jutottak el a hírek Velencébe, mint azok a küldemények, amelyeket ősszel vagy télen bíztak a futárookra.

A hírek kézbesítési sebességét illetően külön esetet jelent a diplomata szervezte futárszolgálat. A velencei követek jelentései átlagosan 16 nap alatt értek célba, míg az egyéb dokumentumok (magánlevelek, uralkodói levelek, nem velencei diplomata küldeményei, szóbeli üzenetvivők) érezhetően lassabban, átlagosan 19 nap alatt jutottak a lagúnák városába. Természetesen előfordult, hogy magánleveleket is a diplomáciai futárszolgálatra bíztak, de ez esetben a feladónak várnia kellett, amíg a követ nem küldte a következő levelét. Leonardo Masser orvos például 1504 őszén még küldött leveleket a korábbi követ, Giovanni Badoer részére, melyek közül ötöt Sanudo naplója is megőrzött.⁵³ Ezek közül kettő érkezése is gyanúsán egybeesik Benedetti ügyvivő jelentéseinek Sanudo általi rögzítésével,⁵⁴ de az is jól látszik, hogy Masser október 5-i levelét csak az ügyvivő október 9-i futárával tudta elküldeni, így a címzett a jólétesültség terén némi hátrányt szenvedett, hiszen még arról olvashatott, hogy II. Ulászlót a kólika gyötri, míg a Szenátusban már arról beszéltek, hogy a király már felépült.⁵⁵ A velencei futárszolgálat feltételezett képességei mellett egy cseles diplomáciai hűzésra is forrásként szolgálnak Sebastiano Giustinian és társa, Vettore Soranzo követek 1500.

⁵¹ Sanuto: *I diarii*, XXVI. 381.

⁵² Sanuto: *I diarii*, XV. 286–287., 536.

⁵³ Sanuto: *I diarii*, VI. 34–36., 49–51., 81., 98., 100.

⁵⁴ Sanuto: *I diarii*, VI. 81., 98.

⁵⁵ Sanuto: *I diarii*, VI. 81.

július 13. és 19. közt kelt jelentései.⁵⁶ A pápai–francia–velencei–magyar törökellenes liga előkészítő tárgyalásai során, július 16-án vagy 17-én II. Ulászló 20 napos határidőt adott Velence képviselőinek, hogy adjanak választ az évi 100 000 dukátos követelésére a csatlakozás fejében, különben Velence nélkül köti meg a szövetséget. A király tehát 10 napos postafordultával számolt, ami komoly – akár teljesíthetetlen – kihívás elé is állíthatta a futárokat. Ugyanakkor bizonyosan számított az évi segélypénzre, tehát nem állt érdekében, hogy eleve kudarcra legyen ítélve a követek levélváltása, akik láthatóan nem is aggódtak, hiszen még a 19-i jelentésüket is ezekkel a levelekkel együtt küldték el – bár közben nyertek két nap haladékot, mivel ekkor a pápai követ is jelentést küldött, és választ várt. A két nap jól is jött, hiszen a jelentések 11 nap múlva, július 30-án kerültek a Tízek Tanácsa elé. A Bölcsök Tanácsa augusztus 4-én küldte ki nekik a választ,⁵⁷ de Giustinian és Soranzo ezt követő első, augusztus 22-i jelentése szerint még nem kapták meg a választ a segélypénz kérdésében,⁵⁸ azonban tudjuk, hogy a futárok késedelme nem akadályozta meg a liga létrejöttét, és 1503-ig Ulászló is megkapta évi 100 000 dukátját.

A velencei futárszolgálatot indokolatlannak tűnhet leválasztani általában az uralkodói, diplomáciai kommunikációról, hiszen például Antonio Giovanni da Burgionak a Sanudonaplóba másolt levelei elég jó időt futottak, közvetlenül 12–15 nap alatt jutottak Altobello Averoldi velencei legátushoz,⁵⁹ sőt a pápai udvar tisztviselőinek címzett és onnan közvetve érkezők is egy hónapon belül célba értek.⁶⁰ Ugyanakkor ilyen kis számú esetből nem általánosíthatunk. Ellenpéldaként állnak viszont II. Lajos 1526-os segélykérő levelei, melyek célba juttatása 25–40 napot vett igénybe,⁶¹ pedig az „ezüstérmes” 29 nap alatt kézbesítő futárnál Sanudo még ki is emelte, hogy „a posta”, tehát váltott lovakkal érkezett.⁶²

Mivel a követek együtt mozogtak a királyi udvarral, jelentéseik nem csak Budáról keltek. Értékelhető mennyiségű adat még Zágrábot illetően maradt ránk. Innen leveleztek ugyanis az átutazóban lévő vagy veszteglő követek, mint Pietro Pasqualigo.⁶³ A 16 datált küldemény 8–37 nap, legtöbbször 11 vagy 14 nap alatt ért Zágrábból Velencébe, ezek súlyozott átlaga 16,4.

Más magyar településekről nem maradt annyi feljegyzés, amennyit statisztikai eszközökkel értékelhetnénk. Az említett Pasqualigo tatai országgyűlésről küldött jelentései nagyobb-részt húsz napon belül Velencébe értek,⁶⁴ de kiemelkedő sebességet nem mutatnak, holott a Köztársaság szempontjából kardinális kérdés volt, hogy a követ meg tudja-e akadályozni a Magyar Királyság csatlakozását a Cambrai-i Ligához. Lorenzo Orio Pozsonyból küldött jelentései nyolc-húsz nap alatt értek célba,⁶⁵ az innen induló leggyorsabb futár valószínűleg Bécset érintő útvonalon ért Velencébe, amely – mint feljebb láttuk – ennyi idő alatt meg-

⁵⁶ Sanuto: *I diarii*, III. 566–567.

⁵⁷ Sanuto: *I diarii*, III. 581.

⁵⁸ Sanuto: *I diarii*, III. 701–702.

⁵⁹ Sanuto: *I diarii*, XLII. 209–210., 349.

⁶⁰ 22, illetve 27 nap alatt, lásd: Sanuto: *I diarii*, XL. 801–802., XLII. 236–241.

⁶¹ Sanuto: *I diarii*, XLI. 293–298., 363., XLII. 142–143., 172–192. Itt jegyzem meg, mielőtt a fatalista siránkozás vádja érne, hogy a Velencei Köztársaság pénzügyi és politikai helyzete, valamint az ebből fakadó segítségnyújtási hajlandósága akkor sem változott volna, ha 4 nap alatt érnek célba a király levelei.

⁶² Sanuto: *I diarii*, XLII. 172.

⁶³ Lakatos: *A tatai országgyűlés és diplomáciai háttere*, 32.

⁶⁴ Sanuto: *I diarii*, X. 605–606., 700–702., 757–760., 818–824., 832–851., XI. 37–45., 143–149., 292.

⁶⁵ Sanuto: *I diarii*, XXIX. 129–132., 208–211., 340–341., XXXV. 277–279., 367–371.

járható volt. A többi hírforrásként szereplő magyar településről csak szórványos adatokkal rendelkezünk, közülük esetleg még Zengg kikötőjét érdemes kiemelni, ahonnan Sanudo 1501 és 1503 január havából 11, illetve 25 napos kézbesítési időket rögzített.⁶⁶ Bár ezek első látásra meglehetősen hosszúnak tűnnek,⁶⁷ már e közlemény bevezetőjében hoztunk rá példát, hogy a zenggi útvonal télen közismerten lassúnak számított. Érdemes megemlíteni, hogy a kézbesítési idők Zenggből nem térnek el jelentősen a legközelebbi velencei támaszpontok, Veglia és Arbe értékeitől, amelyeket alább alaposabban megvizsgálunk.

Dalmácia

A magyar vonatkozású szöveghelyek a velencei–magyar (és Habsburg, továbbá raguzai és török) határvidékről, az Adriai-tenger keleti partjáról is értékes híráramlási adatokat nyújtanak. Az első két táblázatban már láthattuk Pierre Sardella adatait Raguzáról és Záráról, melyeket az új adatfelvétel alapján kiegészíthetünk más, jelentősebb település adataival.

Település	Ma		Össz. eset	Figyelembe vett esetek	Min.	Súlyozott átlag	Leggyak.	Max.
Capodistria	Koper	SLO	53	39	1	3,26	2	8
Raspo	Rašpor	HR	15	12	2	5,5	4	16
Veglia	Krk	HR	86	63	1	5,7	5	44
Zára	Zadar	HR	189	148	2	8,51	6	38
Arbe	Rab	HR	17	13	3	9,19	8	21
Sebenico	Šibenik	HR	167	118	4	9,87	6	54
Trau	Trogir	HR	74	55	2	12,71	8, 14	53
Raguza	Dubrovnik	HR	69	59	5	13,4	12	41
Spalato	Split	HR	121	94	3	14,16	13	57
Cattaro	Kotor	MNE	77	60	2	18,25	17	57

5. táblázat

A DALMÁCIAI VÁROSOK KÜLDEMÉNYEINEK KÉZBESÍTÉSI ADATAI

A súlyozott átlag szerint növekvő sorba rendezve az adatokat szépen kirajzolódik Velence adriai támaszpontjainak sora. Kisebb anomália, hogy a légvonalban távolabbi Zárából gyorsabban jutottak Velencébe a hírek, mint Arbéből, ugyanis az innen induló hajóknak jelentős kitérőre kényszerülve meg kellett kerülniük Cherso (Cres) szigetét. Split szintén elmarad a szomszédos Trautól és a távolabbi Raguzától, amit részben a statisztikai számítások bizonytalansága, részben az utóbbi városnak a velencei hírszerzési-hírközlési hálózatban kiemelkedő szerepe magyaráz. A Konstantinápolyból érkező hírek fontos közvetítési pontjaként Raguzát ugyanis külön „hajójáratok” kötötték össze Velencével, amelyek a helyi vagy más úton érkezett hírek továbbítását is meggyorsították.⁶⁸ A minimális utak hosszán végigtekintve pedig jól látszik a Velencei Köztársaság azon törekvése, hogy egymástól egy nap alatt áthajóz-

⁶⁶ Sanuto: *I diarii*, III. 1357–1358., IV. 681.

⁶⁷ Összevetésképpen Ippolito d'Este és kísérete 1487-ben 6 nap alatt hajózta át ezt a távolságot, lásd: Kristóf: *Utazás Itáliába 1501 nyarán*, 195.

⁶⁸ Palazzo: *The Venetian News Network in the Early Sixteenth Century*, 855.

ható távolságra támaszpontokat állítson fel, amelyek az evezős gályák személyzetének ivóvíz- és élelemellátása céljából nélkülözhetetlenek voltak a kereskedelmi és hajózási útvonalak fenntartásában.

A téli és nyári időjárási viszonyok eltérése természetesen a tengeri utazások időtartamára is rányomja a bélyegét.

	Figyelembe vett esetek		Min.		Súly. átlag		Leggyak.		Max.	
	nyár	tél	nyár	tél	nyár	tél	nyár	tél	nyár	tél
Capodistria	29	10	1	2	3,09	3,76	2	5	8	8
Raspo	7	5	2	3	4,4	7,86	4	–	8	16
Veglia	46	17	1	3	5,77	5,52	5	5	44	17
Zára	77	71	2	5	7,18	10,65	6	7	24	38
Arbe	7	6	3	7	8	10,27	–	8	19	21
Sebenico	63	55	4	5	9,01	11,27	7	6	39	54
Trau	29	26	6	2	9,81	18,3	8	15	20	53
Raguza	34	25	5	8	12,44	14,71	7, 10, 12	16	41	31
Spalato	45	49	4	3	12,1	16,33	12	13	32	57
Cattaro	34	26	3	2	15,76	22,22	13	17, 25	54	57

6. táblázat

A DALMÁCIAI KÜLDÉMÉNYEK KÉZBESÍTÉSI IDEJE NYÁRI ÉS TÉLI IDŐSZAKBAN

Bármilyen imponáló is Pierre Sardella számításainak tízezres nagyságrendű alapja, a számított adatok „csak” 2278 figyelembe vett eseten alapulnak, melyek kiválasztásának oka nem ismert, így az eredmények felülvizsgálata indokolt és időszerű lenne.

Sanudo hungarika-tartalmú bejegyzéseinek feldolgozása során bebizonyosodott, hogy Buda esetében például jóval több értékelhető esetről van szó, ezek pedig módosítják is a vonatkozó minimális, átlagos és leggyakoribb utazási időkről alkotott ismereteinket. Bár ezen adatok számíthatása inkább statisztikai elménckedés, mint történeti teljesítmény, az olyan ritka alkalmak kiemelése, mint a Buda–Velence távot négy nap alatt megfutó küldöncé rávilágítanak a késő középkori, kora újkor világban a híreknek tulajdonított jelentőségre. A további adatok pedig a hírek terjedésével kapcsolatos vizsgálatok pontosabb, talán eredményesebb elvégzését teszik lehetővé.

A magyar vonatkozású hírek forrásainak összevetése a velencei hírhálózatot átfogóan, teljességében vizsgáló kutatás kiemelt csomópontjaival aláhúzza a Magyar Királyság közép-hatalmi, Európa szerte figyelemre méltó státuszát is, hiszen csupán hét olyan település szerepel Sardella táblázatában, ahol – Sanudo adatai szerint – nem foglalkoztak a magyar ügyekkel (Burgos, Damaszkusz, Kairó, Marseille, Palermo, Trani és Valladolid), ezek többsége pedig inkább tekinthető kereskedelmi, mint politikai központnak, ami magyarázza „hallgatásukat”.

Marin Sanudo személyiségében a módszeres irattáros mellett megfért a 16. század elejének hírekre éhes, kíváncsi embere, naplóján pedig ez a tulajdonsága is rajta hagyta a nyomát.

Sok esetben megemlítette, ha egy jelentés késve érkezett, ilyen alkalmakkor nem sajnálta a „*vecchie*” (öreg, régi) melléknevet vagy annak közép-, sőt felsőfokát használni.

Értékelés	Kelt	Aktuális	Leggyak.	Eltérés (%)	Sanuto: <i>I diarii</i> ,
<i>vecchie, si ha auto più fresche</i> (rég, van frissebb)	Buda	39	12	325	XXVII. 543–544.
<i>più vecchie di le altre</i> (régibbi a többinél)	Buda	27	12	225	XXXI. 311.
<i>vecchie</i>	Kotor	20	17	117,65	II. 983.
<i>molto vecchia</i> (nagyon régi)	Kotor	49	17	288,24	V. 243–244.
<i>molto vecchie</i>	Linz	28	5	560	LVII. 98–101.
<i>molto vecchie</i>	Regensburg	23	8	287,5	LVI. 728.
<i>vecchissima</i>	Spalato	37	13	284,62	III. 1377.

7. táblázat

SANUDO ÉRTÉKELÉSEI A HÍREK FRISSESSÉGÉRŐL

Aki nem bízik a statisztikai értékekben, annak a 16. század elejére vonatkozóan – például a Sanudo-naplónak köszönhetően – már lehetősége van a kézbesítési időket nagyszámú analógia alapján megbecsülni. Közel egykorú követjelentések, küldemények közül lehet válogatni, majd ezek kézbesítési idejét figyelembe venni. Ennek a módszernek a megbízhatóságát alá lehet támasztani magukkal a követjelentésekkel, amelyek gyakorta utalnak az előzőleg érkezett követutasításokra is.

Követutasítás kelt (Velenca)		Követutasítás érkezése (és helye)	Követjelentés kelt (és helye)	Érkeztetés (Velenca)	Sanuto: <i>I diarii</i> ,
1516. okt. 25.	50	1516. dec. 24. (Buda)	29	1517. jan. 22.	XXIII. 514.
1517. jan. 23.	94	1517. ápr. 27. (Buda)	22	1517. máj. 22.	XXIV. 276.
1517. jún. 25.	24	1517. júl. 19. (Buda)	18	1517. aug. 6.	XXIV. 546.
1518. nov. 6.	14	1518. nov. 20. (Párizs)	14	1518. dec. 4.	XXVI. 235.
1519. jan. 9.	14	1519. jan. 23. (Párizs)	10	1519. febr. 7.	XXVI. 448–450.
1528. nov. 10.	17	1528. nov. 27. (Párizs)	19	1528. dec. 16.	XLIX. 247–248.
1531. dec. 21–29.	14	1532. jan. 12. (Innsbruck)	14	1532. jan. 26.	LV. 389–390.

8. táblázat

LEVÉLVÁLTÁSOK A KÖVETEKSEL ÉS AZ ODA-VISSZA KÉZBESÍTÉSI IDŐK

Látható, hogy ennek a módszernek is megvannak a korlátai: szem előtt kell tartani az utasítás végrehajtásához szükséges időt, de már csak az is jelzésértékű lehet, ha adott időszakban az átlagos közvetítési időnél jelentősen gyorsabban vagy lassabban érnek célba a küldemények. Az 1517 eleji Buda–Velence közlekedésben például valamilyen súlyosabb akadályozó tényező körvonalazódik: a táblázat második sorában látható 94 napig hánykódó követutastással ellentétes irányban haladó követjelentések egyike ugyan két hét alatt Velencébe ért,⁶⁹ de a másik kettő csak 29, sőt 39 nap alatt.⁷⁰

Szintén fel kell hívni a figyelmet a híráramlás nemzetközi kutatásában megfogalmazódott azon állításra, hogy a híráramlás sebességét a futárok gyakorisága is befolyásolta.⁷¹ 1499. október 11-től kezdve, amikor Zenggből befutott az első állandó jelleggel Magyarországra küldött *secretario*, Francesco dalla Giudecca jelentése, 1525. augusztus 14-ig, amikor a hatvani országgyűlés rendelkezései értelmében távozó Vincenzo Guidotto utolsó jelentése érkezett magyar földről, Velence képviselői 426 alkalommal küldtek jelentéseket a magyar és cseh király udvarából, tehát átlagosan három hetente érkezett küldemény. Ez ritkább annál, mint amelyet Sardella megállapított,⁷² de a huszonhat év alatt bizonyosan nem egyenlően oszlottak el a küldemények, és bár az előírások szerint a követeknek legalább kéthetente kellett volna jelenteniük,⁷³ észszerű, hogy a futárok költségén igyekeztek spórolni, főleg az alacsonyabb fizetésben részesülő ügyvivők.⁷⁴

BIBLIOGRÁFIA

Nyomtatott források

- Sanudo, Marin il giovane: *De origine, situ et magistratibus urbis Venetae, ovvero La città di Venezia (1490–1530)*. Milano: Cisalpino – La Goliardica, 1980.
- Sanuto = *I diarii di Marino Sanuto (1496–1533) dall'autografo Marciano Ital. Cl. VII Cod. CDXIX-CDLXXVII*. Venezia: Marco Visentini, 1879–1903.
- Wenzel Gusztáv: *Marino Sanuto Világkrónikájának Magyarországot illető tudósításai*. Budapest: Egenberger, 1869–1878.

Szakirodalom

- Braudel, Fernand: *A mindennapi élet struktúrái: a lehetséges és a lehetetlen. Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus, XV–XVIII. század*. Budapest: Gondolat, 1985.
- Braudel, Fernand: *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában*. Budapest: Akadémiai Kiadó – Osiris Kiadó, 1996.
- C. Tóth Norbert: *Mátyás király első felesége*. In: Királynék a középkori Magyarországon és Európában. Székesfehérvár: Városi Levéltár és Kutatóintézet, 2019. 115–131.
- De Zanche, Luciano: *Tra Costantinopoli e Venezia – Dispacci di Stato e lettere di mercanti dal basso Medioevo alla caduta della Repubblica*. Prato: Istituto di studi storici postali, 2000.
- Dursteler, Eric R.: *Power and Information: The Venetian Postal System in the Early Modern Eastern Mediterranean*. In: Curto, Diogo Ramada – Dursteler, Eric R. – Kirschner, Julius – Trivellato,

⁶⁹ Sanuto: *I diarii*, XXIV. 100.

⁷⁰ Sanuto: *I diarii*, XXIII. 595., XXIV. 184.

⁷¹ Raymond–Moxham: *News Networks in Early Modern Europe*, 12.

⁷² Sardella: *Nouvelles et spéculations à Venise*, 64.

⁷³ Preto: *I servizi segreti di Venezia*, 198.

⁷⁴ Giovanni Francesco Benedetti leveleinél jegyzi meg 1504 elején Sanudo, hogy „mivel nincs újdonság, nem küldött lovast”, illetve hogy „készt a [levél]írással, mert nem volt jelentős dolog”, lásd: Sanuto: *I diarii*, V. 953., 1052.

- Francesca (ed.): *From Florence to the Mediterranean: studies in honor of Anthony Molho*. Florence: Leo S. Olschki, 2009. 601–623.
- Fedeles Tamás: „Isten nevében utazunk” *Zarándokok, búcsújárás, kegyhelyek a középkorban*. Pécs: Kronosz Kiadó, 2015.
- Ferrazzi, Elena: *Lettere dall’Ungheria di Tommaso Daineri a Ercole I d’Este (1501–1503)*. Verbum, 22. (2021) No. 2. 385–395.
- Granzotto, Orfea: *Marin Sanudo e la stampa: Bandi, manifesti, fogli volanti, opuscoli e stampe popolari fra le pagine dei Diarii*. Udine: Università degli Studi di Udine, 2005–2006.
- Gyöngyösi Gergely: *Vitae fratrum eremitarum ordinis sancti Pauli primi eremita*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988. (BSMRAe XI.)
- E. Kovács Péter: *Egy középkori utazás emlékei (Estei Hippolit utolsó utazása Magyarországon)*. Történelmi Szemle, 32. évf. (1990) 1–2. sz. 101–127.
- E. Kovács Péter: *Zsigmond király és Velence (1387–1437). Az oroszán ugrani készül (1387–1411)*. Budapest: Tarsoly Kiadó, 2017.
- Kristóf Ilona: *Utazás Itáliába 1501 nyarán. Egy számadáskönyv tanulságai*. In: Pap József – Verók Attila (szerk.): *Akit Clío elbűvölt. In honorem Romsics Ignác*. Eger: Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Líceum Kiadó, 2021. 187–209.
- Kruppa Tamás: *Megjegyzések az 1501. évi magyar–velencei–pápai szövetség történetéhez*. Gesta, 21. évf. (2023) 1. sz. 38–44.
- Lakatos Bálint: *A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526). II. rész: Adattár*. Történelmi Szemle, 62. évf. (2020) 1. sz. 281–362.
- Lakatos Bálint: *A tatai országgyűlés és diplomáciai háttere (1508–1510)*. In: László János (szerk.): *A diplomácia választóján. Tata: Tata Város Önkormányzata – Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Múzeumainak Igazgatósága*, 2010. 29–65.
- Molnár Dávid: *Egy ezüstsémpész kanonok? Várdai István itáliai peregrinációs költségei (1448–1449)*. In: „Mindenki vágyik a tudásra, de az árát senki sem akarja megadni”. Budapest: MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, 2019. 77–100.
- Novák Veronika: *Párizsban mindenki erről beszélt. Hírek egy 15. századi Párizsi Polgár naplójában*. Aetas, 14. évf. (1999) 4. sz. 100–122.
- Ohler, Norbert: *Reisen im Mittelalter*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1991.
- Padoan, Giorgio: *La raccolta di testi teatrali di Marin Sanudo*. Italia medioevale e umanistica, 13. (1970) 181–203.
- Palazzo, Chiara: *The Venetian News Network in the Early Sixteenth Century. The Battle of Chaldiran*. In: Raymond, Joad – Moxham, Noah (ed.): *News Networks in Early Modern Europe*. Leiden–Boston: Brill, 2016. 849–870.
- Preto, Paolo: *I servizi segreti di Venezia. Spionaggio e controspionaggio ai tempi della Serenissima*. Milano: Il Saggiatore, 2016.
- Sardella, Pierre: *Nouvelles et spéculations à Venise au début du XVIe siècle*. Paris: Armand Colin, 1948.
- Taborelli, Giorgio: *Il teatro nel Rinascimento*. In: *Il Rinascimento italiano e l’Europa: Storia e storiografia*. Treviso – Costabissara: Fondazione Cassamarca – Angelo Colla, 2005. 459–474.
- Taylor, Kathryn: *Ordering Customs: Ethnographic Thought in Early Modern Venice*. Newark: University of Delaware Press, 2023.
- Tiepolo, Maria Francesca: *Archivio di Stato di Venezia*. In: *Guida generale degli Archivi di Stato*, vol. IV. S–Z. Roma: Ministero per i beni culturali e ambientali, Ufficio centrale per i beni archivistici, 1994. 857–1148.
- Tímár Csenge Mária: *Velencei–magyar diplomáciai kapcsolatok Girolamo Priuli 1494 és 1500 között keletkezett naplófeljegyzéseinek tükrében*. In: Dobi Edit (szerk.): *Juvenilia X. Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája*. Debrecen: Printart-Press, 2023. 233–250.